

Osmanlı Taşrasında Mahkûm Olmak: Ergani Madeni Umumî Hapishanesi Üzerine Bir İnceleme (1850-1920)

Being Prisoned in the Ottoman Provincial: A Review on Ergani Madeni Public Prison (1850-1920)

Halil ÇOBAN*

Öz

Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat süreciyle başlayıp İslahat Fermanı ile devam eden modernleşme döneminde her alanda olduğu gibi hukuk alanında da önemli dönüşümler yaşanmıştır. Bilhassa bu dönüşüm mahkumların cezasının infaz edildiği mekanlar olarak nitelendirilen hapishanelerde meydana gelmiştir. Bu ıslah çalışmalarında hapishanelerin fiziki yapıları iyileştirilirken, aynı zamanda mahkumların barınma, beslenme ve sağlık koşullarının uygun hale getirilmesi hedeflenmiştir. İslah çalışmalarının uygulandığı yerler arasında kürek cezasının infazında üs olarak kabul edilen Ergani Madeni Umumî Hapishanesi bulunmuştur. Bu çalışmada, 1850 ile 1920 yılları arasında Ergani Madeni Umumî Hapishanesi'nde hükümlü ile tutukluların mevcudu, barınma koşulları, sağlık durumları, işlemiş oldukları suç türleri ve hapishanedeki mahkûmiyet durumları ele alınmıştır. Ayrıca çalışmada hapishanelere yönelik yapılan reform çalışmalarının hükümlü ve tutuklulara olan yansımaları arşiv belgeleri ile telif eserlerden istifade edilerek incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Hukuku, Hapishane, Ergani Madeni, Tutuklu, Hükümlü.

Abstract

During the modernization period in the Ottoman Empire, which started with the Tanzimat Reform Era and continued with the Reform Edict, important transformations were experienced in the field of law, as in every other field. In particular, this transformation has occurred in prisons, which are characterized as places where prisoners are sentenced. In these rehabilitation works, it was aimed to improve the physical structures of the prisons, while at the same time improving the accommodation, nutrition and health conditions of the prisoners. Among the places where the rehabilitation works were carried out, the Ergani Mine Public Prison, which was accepted as a base for the execution of the labor penalty, was found. In this context, in this study, the presence of convicts and detainees, their accommodation conditions, health conditions, types of crimes they committed and their convictions in the prison between 1850 and 1920 were discussed. In addition, in the study, the reflections of the reform studies on prisons on the convicts and detainees were tried to be examined by making use of archive documents and copyrighted works.

Keyword: Ottoman Law, Prison, Ergani Madeni, Prisoner, Convict.

Extended Summary

The aim of this study is to discuss the situation of the Ergani Madeni Public Prison in the transformations of the Ottoman prisons, together with the reform works in the field of law with the Tanzimat Edict in the Ottoman Empire. Especially in this transformation process, the general situation of convicts and detainees in prison was tried to be examined. In this context, the accommodation conditions, health conditions, detention conditions, detention periods, the density of current detainees, the processes of benefiting from amnesty laws and escape attempts of convicts and detainees in Ergani Madeni Public Prison, which is affiliated to Diyarbakır Prison, are discussed in detail.

In this theoretical study, six stages can be mentioned, excluding the introduction. In the first of these stages, the nutrition and accommodation conditions of the convicts and detainees who were in prison between 1850 and 1920 were discussed, and the methods applied to solve the problems they experienced in this regard were emphasized. In the second stage, the security situation of the convicts and detainees in the prison was examined. In this context, it has been tried to examine the data on whether the prison is safe against the escape attempts of the prisoners. In the third stage, it has been tried to determine the jobs in which the

* Doktora Öğrencisi (100/2000), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Osmanlı Müesseseleri, ve Medeniyeti Tarihi, halilcoban6361@gmail.com / ORCID ID: 0000-0002-5123-5104

current convicts and detainees are employed in the public interest or the number of convicts and detainees working in the prison. In the fourth stage, the reasons for the arrest of the people in prison were discussed. Another expression of crime types has been tried to be examined. In this context, it has been determined that convicts and detainees in prison are generally convicted of crimes such as murder, burning, extortion, desertion, stealing. In the fifth chapter, a study was conducted to determine how many prisoners in the Ergani Mine Public Prison benefited from the amnesty laws that were enacted from time to time in the Ottoman Empire. Finally, in the sixth stage of the study, the health status of the prisoners was discussed. In this context, a research was conducted on what is involved in dealing with the health problems of the prisoners and whether the health personnel are sufficient.

The desired goal could not be achieved in the policies implemented within the framework of the reform efforts put into effect in the jurisdiction with the Tanzimat Ferman throughout the empire. Although the main reasons for this situation were determined, the long-lasting wars and the economic depressions were among the leading ones. As a matter of fact, similar developments were also detected in the Ergani Mine Public Prison. It has been determined that all the investments made for the modernization of the prison between 1850 and 1920 were not enough to achieve the desired success. In this context, the fact that the prison where the execution of the hard labor was carried out was accepted as a base has led to the density of the convicts. In this case, it has brought food and shelter problems. Despite the budgets allocated in this area, the desired target has not been achieved. Another area where the budget was insufficient was health. As a matter of fact, despite the desire to build a hospital in a separate building for the prisoners, it was determined that this building could not be built, and one room of the prison, which was inadequate, was converted into a hospital and the need was tried to be met. As a matter of fact, it has been determined that there are problems in terms of health personnel. It is seen that the decisions taken in line with the amnesty laws are carried out by the prison administration. The main reason for giving importance to such laws was to try to reduce the number of prisoners. Again, the existence of some escape attempts in the prison shows that the administration is weak in terms of security, albeit a little.

Considering the limitations of the study, the fact that its reflection on the prison, which was put into practice throughout the empire, took place in 1850, has been effective in determining the start date of the study. The fact that the date of 1920 was chosen for the termination of the study was effective in the collapse of the empire and the establishment of a new state in its place. Although Ergani was chosen as the region, the fact that the convicts were sent to the prison from the surrounding regions ensured that the working limitations in the surrounding regions were taken into account. The limitation of this study should be considered primarily as the geographical region.

It is understood that many studies have been made on the prisons chosen as the place for the execution of the concept of crime, which has a history as deep-rooted as the history of humanity. These studies are generally researches on the improvement of the physical structure of prisons, and it is possible to identify many studies addressing the general condition of prisoners. However, it has been determined that there is no evaluation of the general condition of the prisoners in the Ergani Madeni Public Prison. Moreover, the fact that there is no research on the sanjak prison, although it is a very rich area in terms of archival resources, prompted us to do this study. In order to benefit from archival sources, it can be presented as a suggestion because having a good command of Ottoman Turkish will provide a great advantage in terms of researching the subject.

In the modern world, research and studies in the field of history are now focused on a more limited time period and a specific subject. Despite all the improvement works carried

out between 1850 and 1920 in the prison located in the sanjak, it was determined that the problems were not resolved to a large extent. The main way out of solving these problems was the construction of a new modern prison. Although the administrators of the period constantly expressed this issue, it is seen that this could not be realized due to the lack of budget. In this study, the prisoners' nutrition, shelter and health conditions, as well as those who benefit from the amnesty laws and work for the public benefit are mentioned. Thus, the problems between the prison administration and the prisoners and the practices proposed as a solution to these problems were tried to be discussed. In this direction, it has been tried to inspire researchers who will do research in this field with the study.

Giriş

Hukuki manada sanık veya suçlunun bir mekâna kapatılarak özgürlüğünün kısıtlanması olarak tanımlanan habs terimi (Bardakoğlu, 1997, s. 54; Develioğlu, 1993, s. 304) Kamus-i Türki adlı eserde “*bir mücrimi mücazat nispetiyle veya davası görülünceye kadar kaçmamak için bir yere kapama, tutma, zapt etme ve istifade olunmayacak bir hal ve mevkide bulundurma*” olarak anlandırılmıştır (Sami, 2015, s. 539-540). Bu kapsamda cezaların infaz edilmesi için kullanılan mekânlara ise hapisane, tevkifhane ya da mahbes ismi verilirken (Hanilçe, Şeyhoğlu, 2020, s. 406) hapsedilen şahıslar ise mahpus, mahkûm, tutuklu veya mevkuf olarak nitelendirilmiştir (Poyraz, 2016, s. 619). Hapis cezası, bedeni cezalar kadar olmasa da eski medeniyetlere kadar uzanan bir geçmişe sahiptir. Nitekim Eskiçağlardan itibaren bu ceza yönteminin Roma, Arap ve Türk hukukunda uygulandığı bilinmektedir (Daşcıoğlu, 2008, s. 54).

İslam hukukunda ise gerçek manada hapis cezaları Hz. Ömer döneminden itibaren uygulanmaya başlanmıştır. Lakin hapisanelerin cezanın infaz edildiği bir kurum olarak örgütlenmesi Emeviler döneminde gerçekleşmiştir. Ancak İslam hukukunda hürriyeti kısıtlayıcı ceza anlayışı olmadığından, bu tür mekânlar daha çok kesilen cezaların infazı gerçekleşene kadar suçluların tutulduğu tutukevi olarak nitelendirilebilir (Eyyub, 2017, s. 144). Bu sebepten dolayı İslam hukukunda bu mekânları cezaevi olarak nitelendirmek mümkün gözükmemektedir (Demirbaş, 2005, s. 28).

Batı hukukundaki ceza kavramına bakıldığında ise kilise hukukuna dayandığı söylenebilir. Nitekim Batı ülkelerinde açılan ilk hapisanelerin kilise çatısı altında faaliyet gösterdiği saptanmıştır. Kilise bünyesinde bulunan manastırlar bu suçlular için uygun ortam olarak görülmüştür (Özçelik, 2011, s. 17-18). Tarihin erken dönemlerinde gerek İslam gerekse Hristiyan hukukunda suçluların tutuldukları mekânların ilkel şartlara sahip olduğu çıkarımı yapılabilmektedir. Buna karşın modern hapisanelenin ilk örneği 1595 yılında Amsterdam şehrinde inşa edilmiştir (Artuk, Alşahin, 2016, s. 157). Bu hapisane mahkûm erkekler için kullanılmıştır. 1597 yılında ise kadın mahkûmlara mahsus bir hapisane yapılmıştır (Demirbaş, 2000, s. 236; Demirbaş, 2000, s. 391). Modern hapisane kavramının bu ilk örnekleri Avrupa ve Amerika için olduğu kadar, Osmanlı'nın Tanzimat sonrası hapisaneleri için de emsal teşkil etmiştir (Çakmakoğlu Kuru, 2004, s. 12-13).

Tanzimat öncesi Osmanlı hukukunda hapis cezası, hürriyet kısıtlayıcı ceza yöntemi olarak uygulanmıştır (Arslan, 2020, s. 2117). Hapis cezasının infaz edildiği mekânlar ise genel olarak kalelerde¹ bulunan zindanlar,² hükûmet konaklarının altında yer alan mahbes veya mahzenler olmuştur (Yılmaz, 2019, s. 1413; Özçelik, Çolaker, 2022, s. 205). Bu tür yerler hürriyet kısıtlayıcı cezaların infaz edildiği mekânlar olarak nitelendirilmiştir (Tanış,

¹ Kale Zindanları olarak nitelendirilen bu mekanlar, devletin kuruluşundan XVI. Yüzyıla kadar kullanılmıştır. Bkz. Uyanık, 2017, s. 117.

² Karanlık, nemli ve havasız ortamlar için zindan kavramı kullanılmıştır. Bkz. Apa Kurtişoğlu, 2021, s. 203; Güneş Yağcı, Nalbant, 2016, s. 84.

2018, s. 141). İmparatorlukta Tanzimat Fermanı'nın ilanına kadar hapis cezası dışında sürgün, kürek, kalebent,³ para cezası, kısas, belirli bir uzvun kesilmesi, salben idam,⁴ had, teşhir ve dayak (ta'zir) gibi ceza yöntemleri uygulanmıştır. Nitekim Ergani Madeni Umumi Hapishanesi'nde genellikle uygulanan ceza yönteminin kürek cezası olduğu görülmektedir (Türkkan, 2020, s. 2827; Öntuğ, Yılmaz, 2021, s. 58). Tanzimat Fermanı ve ardından İslahat Fermanı'nın ilan edilmesiyle birlikte hukuk alanında da bir takım yenileşme hareketleri gerçekleşmiştir (Akyüz Orat, 2011, s. 85; Tekin, 2006, s. 67). Bilhassa 1840, 1851 ve 1858 yıllarında gerçekleşen reform düzenlemeleriyle birlikte (Güneş, 2017, s. 65; Yıldız, 2015, s. 94; Gönüllü, 2011, s. 351) Osmanlı hukuk düzeni batı ülkeleri örnek alınarak değişime uğramıştır (Tan, 2020, s. 1058). Bu değişimlerin gerçekleştiği alanlardan biri de mahkûmların tutuldukları mekânlar olmuştur. Nitekim bu reform hareketleri neticesinde imparatorlukta ilk modern hapishaneler inşa edilmeye başlanmıştır (Şen, 2007, s. 17). Bu doğrultuda imparatorlukta ilk hapishane 1859 yılında Yanya'da inşa edilmiştir (Türkkan, 2020, s. 264).

1859 yılında atılan bu adımla hukuk alanında başlayan reform hareketleri batılı ülkelerin diplomatik baskılarının da etkisiyle II. Abdülhamit döneminde yoğunluk kazanmıştır (Öztürk, 2014, s. 100). Nitekim 1876 yılında İdare-i Umumiye-i Vilayet Hakkında Talimat (Akın, 2011, s. 25-26) ve 1879 yılında Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanunu (Schull, 2005, s. 220; Turinay, 2021, s. 171; Gökçen, 1994, s. 203; Çelik, 2008, s. 604) ilan edilmiştir. Ayrıca hapishanelerin idari alanlardaki konuları, 1880 yılında düzenlenen Memalik-i Mahrusa-i Şahane'de Bulunan Tevkifhane ve Hapishanelerin İdare-i Dahiliyelerine Dair Nizamnamesiyle (BOA. DH. MB. HPS. M. 31/82) tanzim edilmiş, fiziki yapılarında iyileşmeler yapılmıştır (Arslan, 2019, s. 739; Eren, 2013, s. 99; Atar, 2011, s. 88). 1880 yılında gerçekleşen bu düzenleme ile hapishanelerin fiziki yapısının yanı sıra mahkûmların; barınma, beslenme ve sağlıklarıyla ilgili çalışmalar yapılarak, hijyeninin hâkim olduğu bir ortamda cezalarının infaz edilmesi sağlanmaya çalışılmıştır (Karaca, 2010, s. 156).

II. Meşrutiyet Dönemi'nde de bu doğrultuda devam ettirilen ıslahat çalışmalarında istenen hedefe ulaşılammıştır (Tekin, Özkes, 2008, s. 190). Bu başarısızlığın temel sebebi ise uzun süren savaşların beraberinde getirmiş olduğu siyasi ve ekonomik istikrarsızlık olmuştur (Demiryürek, 2016, s. 552-553; Demirkol, 2012, s. 116). Mali bütçenin büyük oranının askeri harcamalar için ayrılmasından dolayı hapishanelerin modernizasyonunda kullanılması gereken bütçe sağlanamamış ve hedeflenen icraatlar Cumhuriyet'in ilanına kadar gerçekleştirilememiştir (Türkkan, 2020, s. 265).

Ergani Madeni Umumi Hapishanesi de hedeflenen modernizasyonun sağlanamadığı hapishanelerden biri olmuştur. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ıslah çabalarının gerçekleştirilmeye çalışıldığı Diyarbakır vilayetine bağlı olan bu infaz kurumu, bölgede bilhassa kürek cezasının merkezi konumundadır. Bu konumu hükümlü ve tutuklu sayısının artışına yol açmıştır. Hükümlü ve tutukluların hapishanedeki genel durumu ile beslenme ve sağlık koşullarının inceleneceği çalışmada, konunun daha anlaşılır kılınabilmesi adına birtakım sorulara cevap aranmıştır. Sözgelimi, bu yapının hükümlü veya tutuklular açısından fiziki durumunun elverişli olup olmadığı, hükümlü veya tutukluların mevcudu, işlemiş oldukları suç türleri, barınma, sağlık ve beslenme koşullarının ne durumda olduğu, son olarak hapishanede görev icra eden sağlık personelinin yeterli olup olmadığı? Sorularına cevap aranmıştır.

³ Ta'zir suçlarından olan kalebentlik bir suçlunun kaleye hapsedilmesi veya kale içerisinde bulunan zindana atılması olarak tanımlanabilir. Bkz. Dağ, 2020, s. 168.

⁴ Mahkûmun idam cezası alması neticesinde ip ile asılmasıdır. Bkz. Temel, 2009, s. 111.

Hükümlü ve Tutukluların Beslenme ve Barınma Koşulları

Osmanlı hapishanelerinin kronik sorunlarından biri de hapishanelerde bulunan hükümlü ve tutukluların beslenme ile barınma koşullarının yetersizliğiyle ilgili şikayetler olmuştur. Bu şikayetlere neden olan temel nedenler ise hapishane olarak kullanılan mekânların barınma açısından yetersiz olması, bakımsızlıktan dolayı sağlıklı olması ve hükümlü veya tutukluların beslenme koşullarının yeterli olmaması gösterilebilir. Nitekim bu tür nedenlerden dolayı şikayetlerin yaşandığı hapishanelerden biri de Osmanlı taşra hapishanelerinden biri olan Ergani Madeni Hapishanesi olmuştur. Sözgelimi, Ergani Madeni Hapishanesi'nde yatmakta olan mahkûmlarla ilgili 1850 yılında meydana gelen gelişme örnek olarak incelenebilir. Hapishanede yatmakta olan mahkûmların beslenme koşullarının yetersizliğinden dolayı şikayetlerin meydana geldiği tespit edilmiştir. Bu şikayetler doğrultusunda Maliye Nezareti tarafından yerel idareye çekilmiş olan telgrafta hapishanede yatmakta olan ve maddi durumu iyi olmayan zayıf ve güçsüz bazı mahkûmlara yarım kıyye⁵ eklemek ve yağ verilmesi istenmiştir (BOA. İ. MVL. 184/5535).

1850 yılında elde edilen bu bilgiler dışında hükümlü ve tutukluların beslenme koşulları ile ilgili bir diğer gelişme de 1880 yılında gerçekleşmiştir. Bu bağlamda, 1880 yılında Ergani Madeni Umumî Hapishanesi'nde tutulmakta olan bazı hükümlü ve tutukluların tayinatı ile ilgili bir gelişme yaşanmıştır. Buna göre 20 mahpus Diyarbakır Hapishanesi'nden Ergani Madeni Hapishanesi'ne sevk edilmiştir. Sevk edilen bu mahkûmlarla ilgili Ergani Madeni Hapishanesi tarafından Ergani Mutasarrıflığına telgraf çekilmiştir. Bu telgraf ise mutasarrıflık tarafından merkeze iletilmiştir. Telgrafın içeriğinde gönderilmiş olan 20 mahkûmun ihtiyaçlarının ne yönde karşılanacağına dair bilginin talep edildiği görülmektedir (BOA. ŞD. 1457/18). Nitekim hapishanenin yıllık gelirlerinin gönderilen hükümlü ve tutukluların ihtiyacını karşılamaya yetmeyeceği belirtilmiş ve mahpusların tayinatının Maliye Nezaretince karşılanması talep edilmiştir. Maliye Nezareti'nden ise bu talebe karşılık ek bir bütçe gönderilemeyeceği ve daha önce hapishane idaresine tifo hastalığı ile mücadele çerçevesinde gönderilen 10.000 guruşun bu ihtiyaçlar için kullanılması yönünde cevap verilmiştir (BOA. İ. ŞD. 52/2913).

Maliye Nezareti'nin cevabı doğrultusunda çözüme kavuşturulan beslenme sorununun yanı sıra 1883 yılında hapishanede bulunan hükümlü ve tutukluların giyim konusunda da problemler yaşadığı saptanmıştır. Bu probleminden dolayı meydana gelen şikayetlerin çözüme kavuşturulması amacıyla Ergani Madeni Umumi Hapishanesi'nde bulunan hükümlü ve tutuklular için 1883 yılında Maliye Nezareti tarafından gönderilen para tutarı 23.425 guruştur. Lakin hapishane idaresi tarafından bu bütçenin henüz gönderilmemiş olmasından dolayı muhtaç olan kişilerin giydirilemediği belirtilmiştir. Bunun üzerine muhtaç olan hükümlü ve tutuklu sayısının belirlenmesi ve bir elbisenin ne kadar maliyet oluşturduğuna dair bilgiler hapishaneden talep edilmiştir. Ancak Dahiliye Nezareti ile hapishane yönetimi arasında gerçekleşen bu yazışmanın ne yönde neticelendiğine dair bilgi mevcut değildir. Nitekim arşivde yapılan taramalar neticesinde konuyla alakalı bilgiye ulaşılamamıştır (BOA. DH. MKT. 1343/79).

1886 yılına gelindiğinde Ergani Madeni Umumî Hapishanesi'nde bulunan hükümlü ile tutukluların barınma hususunda problem yaşadığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda hükümlü ve tutuklu sayısının fazla olmasından dolayı barınmak için yer konusunda sıkıntıların yaşandığına dair hapishane idaresi tarafından Diyarbakır Valiliğine bilgi aktarılmıştır. Diyarbakır Valiliği ise hapishanede yaşanan bu yer sıkıntısını 26 Haziran 1886 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne ileterek bu şikâyetin çözümünü hususunda gerekli adımların atılmasını

⁵ Bir kıyyenin 1 kilo 282 gram (Bkz. Kürkman, 2003, 313; Dağ, 2022, s. 122) olmasından hareketle yarım kıyyenin 643 gram olduğu söylenebilir.

talep etmiştir. Dahiliye Nezareti ise çözüm olarak şimdilik Ergani Madeni Umumî Hapishanesi'ne hükümlü ve tutuklunun gönderilmemesi gerektiğini belirtmiştir (BOA. DH. MKT. 1352/51). Hapishanenin barınma sorununa dair atılan bu adım yeterli olmamalı ki 1906 yılında bu hususta bir şikâyet daha meydana gelmiştir. Eylül ayı içerisinde hapishanede 200 kadar hükümlü ve tutuklunun bulunduğu belirtilmiştir. Fakat Ergani Madeni Hapishanesi'nde, gündün güne artan hükümlü ve tutuklu sayısına rağmen, bir mahkûmu dahi barındıracak yerin kalmadığı hapishane yönetimi tarafından Diyarbakır Valiliğine bildirilmiştir. Ancak bu şikâyetin ne yönde cevap bulduğuna dair veri ise tespit edilememiştir (BOA. DH. ŞFR. 370/14).

Barınma ve beslenme koşullarının yanı sıra hapishanede yatmakta olan hükümlü ve tutukluların genel koşullarıyla ilgili birtakım problemler yaşanmıştır. Buna dair gelişmelerden biri 1894 yılında meydana gelmiştir. 1894 yılında merkezi idare tarafından hapishaneye yıllık ihtiyaçlar için 30.000 guruş gönderilmiştir (BOA. İ. DH. 1320/3). Gönderilmiş olan bu yıllık tutarın yetmediğine dair bilgi, mutasarrıflık tarafından Diyarbakır Valiliğine, Valilik ise Dahiliye Nezareti'ne iletilmiştir (BOA. BEO. 572/42888). Nitekim yılın ilk altı ayında bu paradan 26.460 guruşunun harcandığı ve ikinci altı aylık süre için kalan 3.540 guruşun ise yetmeyeceği belirtilmiştir. Bu bilgi çerçevesinde yapılan incelemeler sonucunda merkezi idareden geçen yıl vilayetlere yapılan ödemelerden arta kalan 19.500 guruşun Ergani Madeni Umumî Hapishanesi'ne gönderilmesi kararlaştırılmıştır (BOA. DH. MKT. 326/25). Şurâ-yı Devlet tarafından alınan karara göre belirlenen 19.500 guruşluk tutar Diyarbakır Valiliği tarafından 1893 yılı tahsisatından karşılıp hapishaneye havale edilmesi yönünde Diyarbakır Valiliğine telgraf çekilmiştir (BOA. DH. MKT. 357/10). Böylece ihtiyaç duyulan 26.000 guruşluk miktardan geriye 5.500 guruş kalmıştır. Bu tutarın ise merkezi idareden karşılanması kararlaştırılmıştır. Bu talep merkezi idare tarafından görüşülüp kabul edildikten sonra ihtiyaç duyulan harcamalar için belirlenen miktarın tamamı Ergani Madeni Umumî Hapishanesi'ne gönderilmiştir (BOA. ŞD. 1469/17).

Hapishane idaresinin hükümlü ve tutuklu fazlalığından dolayı yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi gönderilen yıllık bütçenin yetmediği ve barınma sorunlarının yaşandığına dair tüm şikâyetlerine rağmen hapishaneye çevre hapishanelerden mahkûm nakilleri devam ettirilmiştir. Bu nakillerin gerçekleştiği yıllardan biri de 1908 senesidir. 1908 yılının Ekim ayında Erzincan Hapishanesi'nde bulunan tutuklu sayısının fazla olmasından dolayı izdihamın yaşandığı belirlenmiştir. Bu sebepten dolayı mahkûmların bir kısmının Ergani Madeni Umumî veya Sinop Hapishanesi'ne nakledilmeleri öngörülmüştür. Nakledilecek kişilerle ilgili Dahiliye Nezareti, Erzincan Hapishanesi'nden bilgi istemiştir. Ancak bu hususta meydana gelen gelişmelere dair bilgiye ulaşamadığı gibi naklin gerçekleşip gerçekleşmediğine dair malumat elde edilememiştir (BOA. DH. MKT. 2629/72). Söz konusu naklin Mart (1909) ayında gerçekleşip gerçekleşmediği bilinmemekle birlikte Mamüretülaziz Hapishanesi'nden 1908 yılında Ergani Madeni Umumî Hapishanesi'ne mahkûm nakli yapıldığına dair gelişme yaşanmıştır. Nitekim bu hapishaneden 20 kadar mahkûmun Ergani Madeni Hapishanesi'ne nakledildiğini gösteren kayıtlar tespit edilmiştir. Lakin mahkûmların çoğunun çevre köylerden olmasından dolayı bu mahkûmların daha uygun bir yere sevk edilmesi gerektiği yönünde karar alınmıştır. Bu karar doğrultusunda mahkûmların nerelere sevk edileceğine dair Ergani Madeni Hapishanesi tarafından Dahiliye Nezareti'nden 26 Eylül 1908 tarihinde bilgi talep edilmiştir. Bu talebe verilen cevabın ne yönde olduğu bilgisine ulaşılammıştır. (BOA. DH. MKT. 2625/5).

Yine hapishaneye mahkûm naklinin gerçekleşmesine yönelik girişimlerden biri de 1909 yılında yaşanmıştır. Bu bağlamda, Tokat Hapishanesi'nde 15 seneye mahkûm olup tutuklu bulunan dört kişi, tutuklu buldukları dönem içerisinde; hapishane duvarlarını delerek firara teşebbüs etmek, diğer mahkûmlar arasında fesada sebep olmak ve üzerlerinde

silah niteliği taşıyabilecek aletler bulundurmaları yoluyla uygunsuz davranışlarda bulunmaları gerekçeleriyle başka bir hapishaneye nakilleri düşünülmüştür. Ancak çevre şehirlerdeki hapishanelerin doluluk oranları göz önünde bulundurularak Ergani Madeni veya Sinop Hapishanesi'ne sevk edilmeleri yönünde karar alınmıştır. Lakin bu karar doğrultusunda mahkûmların hangi hapishaneye nakledildikleri ile ilgili gelişmeye dair veriler mevcut değildir. Nitekim arşivde yapılan taramalar neticesinde konuyla alakalı bilgiye ulaşılamamıştır (BOA. DH. MKT. 2891/9).

Tokat Hapishanesi'nde yaşanan duruma benzer bir sebepten yapılan başka bir nakil işlemi de Ergani Madeni Hapishanesi'ne Van Hapishanesi'nden yapılmıştır. Bu çerçevede 11 Ağustos 1911 tarihinde Van Hapishanesi'nde tutulan mahkûmların fazla olması ve bunlar içerisinde firara kalkışanların olmasından dolayı huzur ortamını bozdukları ve ortamın güvenliğinin sağlanamadığı belirtilmiştir. Bu sebepten dolayı mahkûm olup da içlerinde bu gibi girişimlerde bulunan en az 6 şahsın Ergani Madeni Hapishanesi'ne nakledilmeleri kararlaştırılmıştır. Bu karar doğrultusunda Ergani Madeni Hapishanesi idaresiyle yapılan görüşmeler neticesinde bu 6 şahsın belirlenerek nakledilme işlemleri yapılmıştır. Esasen bu nakil işlemleri kararında Ergani Madeni Hapishanesi'nin de yoğun olduğu göz önünde bulundurulmuşsa da Van Hapishanesi'nin Ergani'ye göre muhafazasının güç olması bu naklin gerçekleşmesinde etkili olmuştur. Bu durumun firar girişiminde bulunan kişilerin ve suç işleme olasılığı yüksek olan şahısların Ergani Madeni Hapishanesi'ne nakledilmelerinde etkili olduğu söylenebilir. Haliyle bu durum da hapishanenin yoğun mahkûm nakline maruz kalmasının yanı sıra barınma şartlarında da yetersiz olmasına yol açmıştır (BOA. DH. MUI. 118/41).

Hapishanede yaşanan yetersizliğe, bir diğer ifadeyle mahkûm yoğunluğundan dolayı meydana gelen sorunlara çözüm olarak bazı mahkûmların Ergani hapishanesinden çevre bölgelere gönderilmesi girişiminde bulunulmuştur. Bu bağlamda, 1914 yılında meydana gelen gelişmede; Ergani Madeni Hapishanesi'nde tutuklu olup serkeşlik yaparak, gardiyan ve jandarmaları tehdit ederek, hapishane kurallarına ihlal eden ve 15 seneye mahkûm olan Mahmut bin Süleyman ve beraberinde olan dört şahsın Erzurum Hapishanesi'ne nakilleri yapılacağı yönünde talepte bulunulmuştur. Bu doğrultudaki talep Adliye Nezareti'ne 10 Ağustos 1914 tarihinde iletilmiştir. Bu talep doğrultusunda Dahiliye Nezareti ile Adliye Nezareti arasında yapılan görüşmeler neticesinde zikredilen şahısların Erzurum Hapishanesi'ne sevk edilmeleri halinde orada da aynı suçu işlemeye devam edecekleri belirtilmiştir. Erzurum Hapishanesi'nde de serkeşlik yapacakları ve hapishane kanunlarını ihlal edeceklerinden dolayı nakillerinin gerçekleşmesine izin verilmediği belirtilmiştir. Böylece hapishanenin yoğunluk yükünü hafifletecek bu girişim de başarısızlıkla neticelenmiştir (BOA. DH. MB. HPS. 105/22).

Gerek diğer hapishanelere nakil girişimlerinin başarısızlıkla neticelenmesi gerekse çevre hapishanelerden bölgeye yapılan mahkûm nakilleri hapishanenin, mahkûmların barınması açısından son derece yetersiz olduğu sorununu tekrar gündeme getirmiştir. Bu sorunun çözümü hususunda ise farklı bir yöntemle başvurularak imparatorluk genelinde olduğu gibi Ergani Madeni Hapishanesi'nde de bulunan bazı mahkûmların affedilmesi yoluna gidilmiştir. Böylece tahliyesi yaklaşmış, sağlık durumu iyi olmayan veya suçu hafif olan şahıslar affedilerek mahkûm yoğunluğu düşürülmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda 1914 yılında bir girişimde bulunulmuştur. Hapishanede mevcut olan yoğunluğun düşürülmesi doğrultusunda atılan adım sorunu çözmeye yeterli olmamış olmalı ki, hapishanenin yanında bulunan bir hanenin aylık 70 guruş karşılığında kiralanması kararlaştırılmıştır. Nitekim hapishanedeki yoğunluktan dolayı mahkûmlar arasında izdihamın oluşmasının yanı sıra belediye tabipleri tarafından yapılan incelemeler neticesinde yoğunluktan dolayı hükümlü ve tutuklular arasında ölümcül salgın hastalıkların oluştuğu belirtilmiştir. Bu rapor

da gerekçe gösterilerek kiralanacak olan hanenin kira ücreti merkezi idareden talep edilmiştir. Bu talep incelendikten kısa bir süre sonra merkezi idare tarafından karşılanarak belirlenen bütçe Diyarbakır Valiliğine gönderilmiştir (BOA. DH. MB. HPS. 43/34).

Kira ücreti alınan hanenin hizmete alınmasından sonra da çevre bölgelerden Ergani Madeni Hapishanesi'ne nakiller devam etmiştir. Bu kapsamda 1914 yılında Diyarbakır Merkez Hapishanesi'nde mahpus olan Berber Agob Efendi, Ergani Madeni Umumî Hapishanesi'ne nakledilmiştir. Agob Efendi, zevcesini öldürmek suçundan dolayı 15 yıl hapis cezasına çarptırılarak Diyarbakır Hapishanesi'nde tutulmuştur. Lakin oradan firar ederek dışarıda sarkıntılık faaliyetlerine devam etmiş ve zevcesinin yakınları ile münakaşa içerisinde bulunmuştur. Yapılan takibat neticesinde yeri tespit edilen Agob Efendi, yakalanarak Ergani Madeni Umumî Hapishanesi'ne gönderilmiştir (BOA. DH. EUM. EMN. 78/10). Bu tür nakillerin yanı sıra yakalanan suçlularla birlikte hapishanedeki hükümlü ve tutuklu sayısında oldukça artış yaşanmıştır. Nitekim 1917 yılının Şubat ayından Mart ayına kadar hapishaneye katılanların 255, yıl içerisinde tahliye olanların 258, toplamda yıl sonunda hapishanede kalanların sayısının ise 388 kişi olduğu tespit edilmiştir (BOA. DH. MB. HPS. M. 28/61). Hapishanede yaşanan yoğunluğa rağmen çevre bölgelerden nakiller yapılmaya devam edilmiştir. Bu nakillerden biri de 1918 yılında gerçekleşmiştir. Şöyle ki, 1918 yılında Urfa Merkez Hapishanesi'nde tutuklu bulunan hükümlü ve tutuklular arasında sağlık problemleri meydana gelmiştir. Hükümlü ve tutuklular arasında yayılan lekeli humma⁶ hastalığından dolayı Sıhhiye Müdüriyetinin kararı doğrultusunda 50 mahkûmun Ergani Madeni Umumî Hapishanesi'ne nakledilmesi hususunda karar alınmıştır (BOA. DH. MB. HPS. M. 33/53). Esasen bu mahkûmların bir kısmının Nablus Hapishanesi'nden Urfa Hapishanesi'ne nakledildiği tespit edilmiştir. Ancak bu mahkûmların gelmesiyle birlikte Urfa Hapishanesi'nde barınma sorunu yaşanmaya başlanmıştır. Alınan bu karar doğrultusunda 50 mahkûmun Ergani Madeni Umumî Hapishanesi'ne nakli gerçekleşmiştir. Bu durum dolayısıyla da, yoğunluktan dolayı yaşanan sıkıntılara hane kiralanması da çözüm olmamıştır (BOA. DH. ŞFR. 583/26). Bu tür sorunların yanı sıra Ergani Madeni Umumî Hapishanesi'nde sıklıkla olmasa da karşılaşılan bir diğer sorun da mahkûmların firar girişimleri olmuştur.

Hükümlü ve Tutukluların Firar Girişimleri

Osmanlı İmparatorluğu'nda aktif olan tüm hapishanelerde olduğu gibi Ergani Madeni Umumî Hapishanesi'nin de güvenlik zafiyeti alanında sorunlar yaşadığı görülmüştür. Her ne kadar çevre hapishaneler arasında güvenli hapishaneler arasında görülse de Ergani Hapishanesi'nde de mahkûmların firar girişimleri olmuştur. Nitekim hapishanede tutuklu bulunan hükümlü veya tutukluların firar girişimlerine dair bilgiler saptanmıştır. Bu bağlamda, 1861 yılında meydana gelen gelişme örnek olarak incelenebilir. Buna göre eşkıyalık faaliyetlerinde bulunan ve Sivas Hapishanesi'nde tutuklu olarak bulunan Turhallı Mustafa, Bozoklu Hasan, Satılmış Oğlu Hüseyin, Zileli Hüseyin, Sivaslı Halil ve Kırşehirli Mahmut adlı şahıslar firar etmişlerdir. Konuyla alakalı tahkikat ve takibatın yapılmasıyla birlikte bu şahısların Turhal civarında saklandıklarına dair bilgiler elde edilmiştir. Alınan ihbar üzerine firarilerin yakalanması için bölgeye asker gönderilmiştir. Teslim olun çağrısına silahla karşılık veren firariler ile askerler arasında çatışma çıkmıştır. Yaşanan çatışmada zabıta çavuşu Musa tüfek kurşunuyla yaralanarak hayatını kaybetmiştir. Zabitalardan Said'in atı ise Hasan tarafından bıçakla yaralanmıştır. Çatışma neticesinde firarilerden Hasan adlı şahıs ele geçirilmiş ancak diğer firariler kaçmayı başarabilmişlerdir. Lakin takibattan vazgeçilmemiş gönderilen ek kuvvet ile mahkûmlar takip edilerek tekrar bir mahalde sıkıştırılmışlardır. Tekrar teslim olun çağrısına silahla karşılık veren mahkûmlarla yaşanan çatışma neticesinde

⁶ Lekeli Humma; Kara Ateş, İrlanda Ateşi, Tifüs, Klasik Tifüs ve Avrupa Tifüsü olarak nitelendirilen hastalık genel olarak temizliğe ve hijyene önem verilmeyen hapishanelerde ve mültecilerin tutulduğu kamplarda yaygın olarak görülen bulaşıcı hastalıktır. Bkz. Dağ, 2021, s. 191.

Turhallı Mustafa ile Satılmış Oğlu Hüseyin öldürülmüştür. Diğer firariler ise ele geçirilerek Amasya'ya götürülmüş ve mahkemeleri burada görülmüştür. İfadelerine göre Çavuş Musa'yı ölen Mustafa'nın katlettiğini söylemişlerdir. Mahkemede her ne kadar eşkıya olmadıkları ve üzerlerinde silah taşımadıklarına dair ifadelerde bulunmuş olsalar da görülen mahkeme neticesinde eşkıya olduklarına hüküm verilerek Ergani Madeni Umumî Hapishanesi'nde altışar ve yedişer yıl kürek cezasına çarptırılmışlardır. 1861 yılında meydana gelen firar vakası her ne kadar Ergani Madeni Umumî Hapishanesi'nde meydana gelmemiş olsa da firar eden hükümlü ve tutukluların hapishaneye konulması açısından ele alınmıştır (BOA. A.) MKT. MVL. 125/40).

1861 yılında gerçekleşen firar vakası dışında Ergani Madeni Umumî Hapishanesi'nde firar girişimine yönelik bir diğer gelişme 1882 yılında meydana gelmiştir. Şöyle ki, 4 Ağustos 1882 tarihinde gece saat 5.00 civarında Eğil nahiyesinde toplanan 200 kadar aşiret mensubu silahlı şekilde Ergani Madeni Umumî Hapishanesi'ne saldırarak burada 30'dan fazla hükümlü ve tutuklu neferi kurtararak kaçmışlardır. Güvenlik ve muhafaza açısından çevre hapishanelerde örnek olarak gösterilen hapishaneye böyle bir saldırının gerçekleşmesi ve 30 kadar mahkûmun kaçırılması bu özelliğine gölge düşürmüştür. Bu nedenden dolayı kaçan bu saldırgan ve hükümlü ile tutukluların yakalanması için 1 binbaşı liderliğinde 2 bölük gönderilmiştir. Lakin kaçan aşiret üyeleri ile hükümlü ve tutukluların bulunup bulunmadığına dair bilgiler mevcut değildir. Nitekim yapılan arşiv taramasında buna yönelik bilgi tespit edilememiştir (BOA. DH. ŞFR. 120/3).

30 mahkûmun kaçırılmasına yönelik 1882 tarihinde meydana gelen firar girişimi dışında hapishanede meydana gelen bir diğer firar vakası da 1894 yılında yaşanmıştır. Bu çerçevede 1894 yılında Ergani Madeni Umumî Hapishanesi'nde tutuklu bulunan Dersimli Levhenli Mamo Efendi firar girişiminde bulunmuştur. Bölgede eşkıyalık faaliyetlerinde bulunan Mamo Efendi Erzurum ve Trabzon arasında faaliyet gösteren önemli tüccarlardan biri olan Nemlizade Hasan Efendi'yi soyma suçundan dolayı yakalanmıştı. Yapılan yargılama neticesinde suçlu bulunarak cezasının infaz edilmesi için Ergani Madeni Umumî Hapishanesi'ne atılmıştı. Fakat tutuklu kısa süre içerisinde firar etmeyi başaramıştır. Firardan sonra arkadaşlarıyla birlikte Erzurum ile Trabzon bölgesinde eşkıyalık faaliyetlerinde bulunmaya devam etmiştir. 2 yıl firari olarak eşkıyalık yapmaya devam eden Mamo, 1896 yılında tekrar yakalanarak hapishane idaresine teslim edilmiştir (BOA. DH. ŞFR. 227/128). Yakalanmasında görev alan 4 bölük jandarma neferi Erzurum Jandarma Alayından tahsis edilmiştir. Bu sırada jandarma neferine tahsis edilen para miktarı ise 14.460 guruştur (BOA. DH. MKT. 2394/46). Yakalanmasında bölge halkından da destek alınmıştır. Bu doğrultuda destek veren ahalinin isimleri tespit edilerek 100 Osmanlı akçesinin bu ahaliye dağıtılması kararı alınmıştır. Bu kararın alınmasında ise ahalinin kolluk kuvvetlerine destek vermesi hususunda teşvik edilmesi düşüncesi etkili olmuştur (BOA. DH. MKT. 2252/71; BOA. DH. MKT. 2343/144).

Firar girişiminde bulunup firar ettikten sonra yakalanan Memo'nun aksine hapishaneden firar ederek yakalanamayan mahkûmların da olduğu saptanmıştır. 1894 yılında meydana gelen firar vakası örnek gösterilebilir. Buna göre 1894 yılında hapishanede yatmakta olan Palu ahalisinden Hüseyin Efendi, aynı yıl içerisinde hapishaneden firar etmiştir. Yapılan tüm aramalara rağmen bu şahıs yakalanamamıştır. Fakat Mamuretülaziz'e telgraf götüren posta muhafızı onbaşısı tarafından Konakalmaz köyü civarında ölü olarak bulunmuştur (BOA. DH. ŞFR. 267/38). Ergani Madeni Umumî Hapishanesi'nde mevcut olan mahkûmların barınma, beslenme ve firar girişimleriyle ilgili yaşanan gelişmelerin yanı sıra kanunlar çerçevesinde mahkûmlardan kamu yararı adına istifade edildiği de tespit edilmiştir.

Hükümlü ve Tutukluların Kamu Yararına Çalıştırılması

Hükümlü veya tutukluların cezalarının infazı sürecinde ıslah edilmeleri hususunda kamu yararına belirli işlerde istihdam edilmelerine dair uygulamalar imparatorluk genelinde olduğu gibi Ergani Madeni Umumî Hapishanesi'nde de hayata geçirilmiştir. Bu politikanın hayata geçirilmesinde hedeflenen temel amaç mahkûmların cezalarını infaz etmeleri sürecinde meslek edinebilmeleri ve cezanın bitmesinden sonra sivil hayatlarına uyum sağlayabilmeleridir. Bu çerçevede Ergani Madeni Umumî Hapishanesi'nde bulunan hükümlü veya tutukluların da belirli işlerde çalıştırıldıkları tespit edilmiştir. Şöyle ki, 10 Ağustos 1871 tarihinde Diyarbakır Valiliğinden Şurâ-yı Devlet'e çekilen telgrafta, Diyarbakır merkezinde yer alan İslahhane ve Yağhanede görev yapmak üzere Ergani Madeni Umumî Hapishanesi'nde tutuklu bulunan iki üç kişinin görevlendirilmesi hususunda karar alınmıştır. Görevlendirilecek olan bu şahısların çalıştırıldıkları müddet mahkûmiyet sürelerinden düşüleceği de belirtilmiştir. Lakin Diyarbakır Valiliği tarafından talep edilen bu hükümlü veya tutukluların görevlendirilip görevlendirilmediklerine dair bilgi mevcut değildir. Nitekim arşivde yapılan taramalar neticesinde konuyla alakalı veriler tespit edilememiştir. Örnekte de görüldüğü gibi 1871 yılında meydana gelen bu gelişme dışında hapishanede bulunan mahkûmların kamu yararına çalıştırıldığına dair bilginin tespit edilememiş olması, mahkûmlardan kamu yararına çalıştırılan hükümlü veya tutuklu sayısının çok fazla olmadığını göstermektedir. (BOA. ŞD. 1453/33). Kamu yararına çalıştırılan mahkûmlar hakkında kısıtlı olan bilginin aksine detaylı verilerin elde edildiği bir diğer konu hapishanede bulunan suçluların işlemiş oldukları suç türleridir.

Hükümlü ve Tutukluların İşledikleri Suç Türleri

Hapishanelerde bulunan mahkûmların işlemiş oldukları suç türleri farklılık göstermekle birlikte genel olarak bu suçların adam öldürme, adam yakma, yaralama, hırsızlık, kaçakçılık, gasp, yağma, adam boğma, borç, yol kesme vb. suçlar olduğu görülmektedir. Bu kapsamda Ergani Madeni Umumî Hapishanesi'nde bulunan hükümlü veya tutukluların suç türleri ile ilgili bir araştırma yapıldığında konuyla alakalı birçok veri tespit edilmiştir. Ancak hapishanede mahkûm olan şahısların yaygın olarak işlediği suç türünün adam öldürme⁷ şeklinde cereyan ettiği saptanmıştır. 1893 yılında meydana gelen bir olay bu duruma örnek gösterilebilir. Şöyle ki, Ermenek köyü ahalisinden olan ve İstanbul'da balık pazarında hamallık yapan Abidin bin Süleyman isimli şahıs, olaydan beş sene önce ticaret amacıyla Bursa'da bulunan kardeşi Ali Ağa'nın hanımı Emine'yi evinden zorla kaçırmıştır. Birkaç sene sonra geriye dönmüştür (BOA. ZB. 418/59). Ancak katil olduğu iddiasıyla üç seneden beridir Ergani Madeni Umumî Hapishanesi'nde yatmakta olan kardeşi Ali Ağa hakkında yürütülen soruşturma ve yapılan mahkeme neticesinde serbest bırakılması ve Süleyman Efendi hakkında gerekli tahkikatın yapılması için çalışmalara başlanmıştır. Yapılan araştırmalar neticesinde Ali Ağa'nın adam öldürme suçuna karışmadığı ve masum olduğu anlaşılmıştır. Bu doğrultuda Abidin Efendi derdest edilerek hapishaneye atılmıştır (BOA. ZB. 418/25).

Abidin Efendi'nin tutuklanmasıyla neticelenen bu vaka dışında adam öldürmek suçundan dolayı meydana gelen gelişmeler 1902 yılında da cereyan etmiştir. Esasen 1902 yılında bu doğrultuda birden fazla vaka meydana gelmiştir. Bunlardan biri, 28 Mart 1902 tarihinde Dördüncü Ordu-yu Humayun Nizamiye Yetmiş Üçüncü Alayının dördüncü taburunun ikinci bölüğünden olan Taşköprülü Mehmed bin Hasan ile ilgili yaşanan gelişmedir. Bu şahsın tutuklandığına dair bilgiler Ergani Madeni Umumî Hapishanesi tarafından 12 Kasım 1903 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne bildirilmiştir (BOA. DH. MKT.

⁷ Adam öldürme suçu Osmanlı hukukunda 1858 tarihli Osmanlı Ceza Kanunname-i Hümayununda “*gerek silah ile ve gerek tesmim (zehirleme) ile ve gerek suret-i ahir ile bir şahsı idam itmektir*” şeklinde tanımlanmıştır. Bkz. Yılmaz, 2020, s. 740.

690/20). Mehmed bin Hasan, askerlik arkadaşını öldürmekten dolayı yargılanarak tutuklanmıştır. Mehmed ile arkadaşları olan Yüzbaşı Tahir, Liceli Mehmet ve birkaç arkadaş, bir evde buluşmuşlardır. Burada Mehmed bin Hasan ile Liceli Mehmet arasında çıkan tartışmadan dolayı Mehmed bin Hasan bıçağını çıkararak Liceli Mehmed'i iki yerinden yaralayarak öldürmüştür. Adam vurma suçundan yargılanan Mehmed bin Hasan, olaya tanıklık edenlerin de şahitliğiyle 15 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Sinop'ta kürek cezasına gönderilen Mehmed bin Hasan Efendi'nin yanı sıra izinsiz şekilde bölgeden çıkan diğer askerlere ise 4'er ay hapis cezası verilmiştir. 45 gün Sinop Hapishanesi'nde tutulan Mehmed bin Hasan daha sonra cezasının geri kalanını çekmek üzere Ergani Madeni Umumî Hapishanesi'ne gönderilmiştir (BOA. DH. MKT. 691/49). 1902 yılında adam öldürme suçundan dolayı meydana gelen ikinci vaka ise Bekir Oğlu Derviş ve iki arkadaşı tarafından cereyan etmiştir. Bu şahıslar adam öldürmek suçundan dolayı yargılanarak 15 Temmuz 1902 tarihinde tutuklanmışlardır. 1902 yılında yaşanan üçüncü vaka Vanlı Deli Oğlu Ali ile iki arkadaşı tarafından meydana gelmiştir. Şöyle ki, adam öldürmek suçundan dolayı görülen mahkemeleri neticesinde suçlu bulunarak 9 Temmuz 1902 tarihinde hapse atılmışlardır. Dördüncü vaka Çatalı Süleyman Hacı Bey ve iki arkadaşı tarafından işlenmiştir. Haklarında adam öldürme iddiaları üzerine başlatılan tahkikat neticesinde görülen mahkeme sonucunda suçlu bulunarak 15 Temmuz 1902 tarihinde tutuklanmışlardır. Yine Gözlüklü Mustafa Efendi 15 Temmuz 1902 tarihinde adam öldürmek suçundan, Simavlı Yusuf Oğlu Resul Efendi 15 Temmuz 1902 tarihinde yakmak suretiyle adam öldürme suçundan ve son olarak Serdanlı Ali 23 Haziran 1902 tarihinde yine adam öldürmek suçundan dolayı tutuklanmıştır (BOA. DH. MKT. 564/55).

1902 yılında hapishanede adam öldürme suçundan dolayı cezası infaz edilen bir diğer isim Oso Efendi'dir. Diyarbakır'ın önde gelen aşiretlerinden biri olan Senikan Aşireti'ne mensup olan Oso Efendi, Diyarbakır merkez ve civarında asayiş bozan faaliyetlerde bulunmuştur. Hakkında yapılan araştırmalar neticesinde faili meçhul birkaç cinayete karıştığından dolayı hakkında mahkeme süreci başlatılmıştır. Yapılan mahkeme neticesinde suçlu bulunarak Ergani Madeni Umumî Hapishanesi'ne gönderilmiştir. Lakin yolda adamlarıyla birlikte zabıtaya saldırmış ve birkaçını yaralayarak firar etmiştir. Hakkında başlatılan takibat neticesinde yakalanarak tekrar Ergani Madeni Umumî Hapishanesi'ne gönderilerek cezasının infaz edilmesi sağlanmıştır (BOA. DH. TMIK. M. 157/62).

Adam öldürme suçunun yanı sıra adam boğma suçlarından dolayı da yatmakta olan hükümlü ile tutuklular da mevcuttur. Bu çerçevede 1900 yılında tutuklanan Mehmet Oğlu örnek gösterilebilir. Mehmet Efendi, Ergani Bidayet Mahkemesi⁸ tarafından yargılanarak boğulma davasından dolayı suçlu bulunduktan sonra hapishaneye atılmıştır. Ancak şahıs suçsuz olduğunu belirterek temyiz mahkemesine başvuru yapmıştır. Olayın üzerinden dört yıl geçmiş olmasına rağmen cevabın gelmediğini ve tutukluluk halinin devam etmesinden şikayetçi olmuştur. 1900 yılına ait ifadelerden hareketle olayın dört yıl önce işlendiği, dolayısıyla vakanın gerçekleştiği yılın 1896 senesi olduğu söylenebilir. Mehmet Efendi ile ilgili dava sürecinin ne yönde neticelenmediğine dair bilgi mevcut değildir. Nitekim arşivde yapılan taramalar neticesinde konuyla ilgili bilgilere ulaşılamamıştır (BOA. DH. MKT. 2322/88).

Adam boğma suçunun yanı sıra hırsızlık ve gasp suçundan dolayı hükümlü ve tutukluların da hapishanede bulunduğu saptanmıştır. Bu çerçevede 15 Temmuz 1902 tarihinde meydana gelen gelişme bunlardan biri olarak ele alınabilir. Sözelimi, Çermüklü Mehmet Rıza ve iki arkadaşı ile Solhanlı Hüseyin hırsızlık ve gasp vakasından dolayı yargılanarak suçlu bulunmuş ve hapse mahkûm edilmiştir. Yine 6 Ağustos 1902 tarihinde Bolulu Ağa

⁸ Yerel idarelerde yetkili olan ilk dereceli mahkemelerdir. Bkz. Dağ, 2021, s. 215.

Rakıp Paşa ve arkadaşı yine aynı suçtan dolayı yargılanmıştır. Yapılan yargılama neticesinde tutuklanmışlardır. Hırsızlık ve gasp olayından dolayı mahkûm olan şahısların yanı sıra hapisanede bulunan hükümlü veya tutuklulardan bazılarının da zor kullanarak iş yaptırmadan dolayı ceza aldıkları görülmektedir. 15 Temmuz 1902 tarihinde İlyaslı Bekir Oğlu Ferman ve arkadaşı ile 17 Temmuz 1902 tarihinde Mağara köylü Mehmet Oğlu Sadır Efendi'nin cezaları örnek gösterilebilir. Haklarında yapılan şikayetler üzerine yapılan mahkeme neticesinde zorla iş yaptıрма suçları sabit görülerek mahkûm edilmiştir. Cezalarının infaz edilmesi amacıyla Ergani Madeni Umumî Hapishanesi'ne gönderilmişlerdir. Borç ve yol kesme gibi suçlardan dolayı ise 22 Mayıs 1902 tarihinde Kaim Oğlu Refu Bey, 15 Temmuz 1902 tarihinde Kezice köylü Kirikor Oğlu Miğirdiç Efendi ile 4 Ağustos 1902 tarihinde Piranlı Süleyman Mehmet Efendi yargılanarak tutuklanmışlardır (BOA. DH. MKT. 564/55). Son olarak 1914 yılına gelindiğinde ise Nisan ile Ağustos ayları arasında hapisanede bulunan hükümlü ve tutukluların işlemiş olduğu suç türlerine bakıldığında cünha ve kabahat suçundan dolayı tutuklu bulunmazken cinayet suçundan dolayı hükümlü olarak 1 kadın, tutuklu olarak ise 13 erkek mevcuttur. Bu bilgiler ise hafif suçlardan dolayı 1914 yılında mahkûmun olmadığı ancak cinayet suçundan dolayı mahkûmun bulunduğu söylenebilir (BOA. DH. MB. HPS. 152/36).

1917 yılına gelindiğinde Ergani Madeni Umumî Hapishanesi'nde tutulmakta olan mahkûmlar arasında 18 yaşından⁹ küçük olanların da olduğu saptanmıştır. Ancak bu mahkûmların suç türlerine dair bilgi saptanamamıştır. 2 Ağustos 1916 tarihinde tutuklanmış olan Derikli Ahmet Bin İbrahim'in 7,5 aydır hapisanede mahkûm olduğu ve 5 senelik süresinin kaldığı belirtilmiştir. 2 Ağustos 1916 tarihinde tutuklanmış bir diğer çocuk mahkûm da Devranlı Hamid Bin Muhtar'dır. 3,5, aydır hapisanede yatmakta olan Hamid'in cezasının bitmesine 1 ay kaldığı saptanmıştır. Son olarak 2 Ağustos 1916 tarihinde tutuklanmış olan Madenli Banika Veled-i Sivaslı Kozma'nın 1 sene 11,5 ay süreyle hapiste yattığına göre serbest bırakılması için ise 8 ay kaldığı tespit edilmiştir (BOA. DH. MB. HPS. 158/39). Bu gibi suçlardan dolayı tutuklanıp cezalarının infazı gerçekleşen mahkûmların affedildiğine dair örnekler de saptanmıştır.

Hükümlü ve Tutukluların Affedilmeleri

Yukarıda da belirtildiği üzere imparatorluk genelinde olduğu gibi Ergani Madeni Umumî Hapishanesi'nde de mahkûmların affına neden olan birtakım gerekçeler mevcuttu. Hapishane yoğunluğunu azaltmaya yönelik girişimler, mahkûm infazının bitmesine kısa süre kalmış olması, sağlık durumunun hekim raporuyla iyi olmadığını belirtmesi, suçlunun yaşının ilerlemiş olması ve padişahın af kanunu çıkarması gibi nedenlerden dolayı hükümlü veya tutuklular affedilerek serbest bırakılabilmektedir. Bu bağlamda, Ergani Madeni Umumî Hapishanesi'nde cezası infaz edilen hükümlü veya tutukluların affına dair örneklerden biri 1902 yılında gerçekleşmiştir. Şöyle ki, 1902 yılında hapisanede tutulmakta olan mahkûmlar arasında Erzurumlu Halit bin Mustafa, Erguvanlı Mehmet Oğlu Hüseyin ve Veli Oğlu Bektaş Efendi bulunmaktadır. Halid 13 sene, Hüseyin 15 yıl ve son olarak Bektaş 9 seneye mahkûm edilmişlerdir. Mahkûmiyet sürelerinin bitimine az bir zaman kala affedilmeleri doğrultusunda talepte bulunmuşlardır. Bu talep 7 Temmuz 1902 tarihinde Ergani Madeni Meclisi aracılığı ile Adliye Nezareti'ne iletilmiştir. Affedilme taleplerine gerekçe olarak ise salgın hastalığına yakalanmış olmaları ve tedavisinin mümkün olmadığı yönündeki belediye tabibinin raporu gösterilmiştir (BOA. DH. TMIK. M. 128/81). Ancak Adliye Nezareti tarafından bu talebe ne yönde cevap verildiğine dair bilgiye ulaşılamamıştır. 1907 yılına gelindiğinde ise Erzurumlu Halit bin Mustafa'nın tekrar af talebinde bulunmasına yönelik yazmış olduğu mektubun tespit

⁹ 1917 yılında Osmanlı hukukunda Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nden önce olduğu gibi buluş yaşının 15 olduğu belirtilmiştir. Buna göre ceza alma yaşının 15 olduğu belirtilmiştir. Bkz. Kocaoğlu, Duran, 2020, s. 27-28.

edilmiş olması, 1902 yılındaki talebe Adliye Nezareti tarafından olumlu yönde cevap verilmediğini göstermektedir. Soygunculuk ve haydutluk suçundan dolayı 1890 yılında tutuklanmış olan Halit bin Mustafa'nın 17 seneden beridir Ergani Madeni Umumî Hapishanesi'nde yatmakta olduğu ve sağlık sorunlarından dolayı tekrar af talebinde bulunduğu tespit edilmiştir. Lakin bu talebe ne yönde cevap verildiğine dair bilgi mevcut değildir. Nitekim arşivde yapılan taramalar neticesinde konuyla ilgili bilgiye ulaşılamamıştır (BOA. DH.MKT. 1161/23).

Erzurumlu Halit bin Mustafa dışında Ergani Madeni Umumî Hapishanesi'nde cezası infaz edilmekte olup sağlık sorunu gerekçesiyle af talebinde bulunan bir diğer isim Gedikoğlu Süleyman ve arkadaşı olmuştur. 8 seneden beridir hapishanede bulunan Süleyman ile arkadaşı salgın hastalığa yakalanarak gözelerini kaybetmelerinden dolayı af talebinde bulunmuşlardır. Ancak daha önceki vakalarda da olduğu gibi af taleplerine yönelik verilen cevabın ne olduğuna dair bilgi mevcut değildir. Bu doğrultuda arşivde yapılan taramalar neticesinde konuyla alakalı bilgiye ulaşılamamıştır (BOA. DH. EUM. EMN.117/7). Ele alınan bu örneklerde de görüldüğü gibi her ne kadar af taleplerine verilen cevaplara ulaşılmamış olsa da padişah tarafından affedilen mahkûmlara dair 1897 yılında bir gelişme yaşanmıştır. Bu doğrultuda adam öldürmek suçundan dolayı 15 sene hapis ile cezalandırılmış ve 7 seneden beridir mahpus olan 95 yaşındaki Ömer bin Hasan ile yine adam öldürmek suçundan dolayı idam ile cezalandırılmış olan ve 8 seneden beridir hapishanede tutuklu bulunan 80 yaşındaki Ohannes'in serbest bırakılmasına karar verilmiştir. Bu şahısların serbest bırakılmasında mahkûmun yaşının ilerlemiş olması etkili olmuştur (BOA. BEO. 990/74196). Karar, Adliye Nezareti tarafından Diyarbakır Valiliğine, Diyarbakır Valiliği tarafından da Maden Mutasarrıflığına iletilmiştir. Maden Mutasarrıflığı ise hapishane idaresini bilgilendirerek ismi geçen mahkûmların serbest bırakılması sağlanmıştır (BOA. İ. HUS. 55/10). 1897 yılında affedilmiş bu iki şahıs dışında cezalarının bitmesine 15 gün veya 2 ay kalmış olan 10 mahkûmun daha affedilmesi doğrultusunda karar alınarak serbest bırakılmışlardır. Bu mahkûmların serbest bırakılması ise hapishanede oluşan yoğunluğu azaltmaya yönelik bir girişim olarak değerlendirilebilir. Tabi bu yapılırken de infazının bitmesine az kalmış olan mahkûmlar seçilmiştir (BOA. İ. HUS. 55/52). Ancak bu mahkûmların suçlarına ve mahkûmiyet sürelerine dair bilgilere ulaşılamamıştır (BOA. BEO. 990/74188).

Ömer bin Hasan, Ohannes ve 10 mahkûm dışında Padişah tarafından affi onaylanan bir diğer mahkûm da Gerger nahiyesi Bellu köyü ahalisinden olan Zülfü Oğlu Süleyman'dır. Zülfü Oğlu Süleyman yakmak suçundan dolayı müebbet kürek cezasına çarptırılmıştı (BOA. İ. AZN. 102/12). Ancak af kanunu ile cezası 15 yıla düşürülmüştür. Daha sonra ise sağlık sorunlarından dolayı affedilmesi talebinde bulunmuştur. Sağlık sorunlarının olduğuna yönelik rapor hekimlerden oluşan heyet tarafından 1 Ekim 1910 tarihinde hazırlanmıştır. Bu doğrultuda yapılan incelemeler neticesinde 13 Mayıs 1911 tarihinde infazının bitmesine 7 sene 11 ay kala affedilmiştir (BOA. BEO. 3893/291959).

1911 yılında affedilen bir diğer mahkûm da Gerger nahiyesi¹⁰ ahalisinden olan Benzo bin Ramazan'dır. Benzo, yakmak suçundan dolayı yargılanmıştır. Yapılan yargılama neticesinde suçu sabit bulunarak ömür boyu kürek cezasına çarptırılarak Ergani Madeni Umumî Hapishanesi'ne atılmıştır. Fakat çıkarılan af kanunu ile tıpkı Zülfü Oğlu Süleyman'da olduğu gibi cezası 15 yıla indirilmiştir. Padişah tarafından onaylanan bu kanunun af kanunu olmadığı, ceza indirimine yönelik bir düzenleme olduğu söylenebilir (BOA. İ. AZN. 100/15). Bu düzenlemeden istifade eden Benzo, cezanın belirli bir süresini yattıktan sonra sağlık sorunlarını hekim raporlarıyla birlikte gerekçe göstererek affedilmesini talep etmiştir. Bu

¹⁰ Tanzimat Ferman'ında idare ile ilgili yapılan düzenlemeyle birlikte idari taksimatta yerini almıştır. Bkz. Dağ, 2021, s. 1337.

rapor belediye tabiplerinden oluşturulmuş olan heyet tarafından verilmiştir. Netice olarak Adliye Nezareti tarafından yapılan incelemeler sonucunda affedilmesinde herhangi bir mahzurun olmadığına kanaat getirilerek 3 Nisan 1911 tarihinde padişahın onayıyla affedilerek serbest bırakılmıştır (BOA. BEO. 3879/290891). Benzo dışında Padişahın onayıyla affedilen bir diğer mahkûm da Zülfikar bin Halit'tir. Adam öldürmek suçundan dolayı 15 sene Ergani Madeni Umumî Hapishanesi'nde kürek cezasına çarptırılan Zülfikar, sağlık sorunlarından ve 80 yaşında olmasından dolayı af talebinde bulunmuştur (BOA. İ. AZN. 31/2). Talebi inceleme altına alınmıştır. Adliye Nezareti tarafından yapılan araştırma ve incelemeler neticesinde cezasından 5 seneyi infaz etmiş olan Zülfikar'ın 17 Eylül 1898 tarihinde affedilmesine karar verilmiştir. Affedildiğine yönelik karar Adliye Nezareti tarafından Diyarbakır Valiliğine iletilmiştir. Diyarbakır Valiliği ise kararın icra edilmesi için Maden Mutasarrıflığı aracılığı ile hapishane idaresine bilgi aktarmıştır. Böylece Zülfikar Efendi'de aftan faydalanarak serbest bırakılmıştır (BOA. BEO. 1205/90313).

Hapishanede yatmakta olan hükümlü veya tutukluların affına dair bir diğer gelişme 1907 yılında meydana gelmiştir. Hapishanede mahkûm olan Siirtli Abdi bin Mustafa adam öldürme suçundan dolayı 15 yıl hapis cezasıyla cezalandırılmıştır. Bu süreden 8 senesini infaz etmiştir. Ancak hastalıktan dolayı hayatının tehlikede olmasından dolayı geri kalan sürenin affedilmesi talebinde bulunmuştur. Diyarbakır'a gelen bu af talebi 3 Şubat 1907 tarihinde Adliye Nezareti'ne iletilmiştir. Lakin af talebinin ne yönde neticelendiğine dair bilgiye ulaşılamamıştır (BOA. DH. MKT. 1155/67).

Siirtli Abdi bin Mustafa'nın af talebine benzer bir vakanın 1908 yılında meydana geldiği saptanmıştır. Mekteb-i Harbiye-i Şahane de öğrenciliği döneminde adam öldürme suçundan dolayı Divan-ı Harb-i Askeriye tarafından yargılanan Haydarpaşalı Kemal Efendi suçlu bulunarak 15 sene hapse mahkûm edilmiştir. Kemal Efendi, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Beşinci Şubesi'nden Kolağası Hüseyin Bey'i öldürmüştür. Kemal Efendi cezasının infazı için Ergani Madeni Umumî Hapishanesi'ne gönderilmiştir. Burada cezasından 8 senelik süreyi tamamladığını ancak geri kalan süreyi tamamlayamayacağını belirtmiştir. Gerekçe olarak ise sağlık problemlerini ileri sürmüştür. Nitekim üç hekimin muayenesi neticesinde sağlık açısından hapishanede kalmasının uygun olmadığına yönelik raporlarla af talebinde bulunmuştur (BOA. DH. MKT. 2716/56). Bunun üzerinde hakkında yapılan incelemeler neticesinde affedilmesi ve serbest bırakılmasına yönelik padişah kararı Adliye Nezareti aracılığı ile Dahiliye Nezareti tarafından Diyarbakır Valiliğine iletilmiştir (BOA. BEO. 3500/262427). Diyarbakır Valiliği ise alınan kararın icrası için hapishane idaresini bilgilendirmiştir. Hapishane idaresi tarafından gerekli işlemlerin yapılmasından sonra Kemal Efendi serbest bırakılmıştır. Haydarpaşalı Kemal Efendi'nin serbest bırakılmasında etkili olan bir diğer etmen ise sakat olmasıdır (BOA. BEO. 3224/241784).

Benzer gelişmelerin 1914 yılında da gerçekleştiği saptanmıştır. Şöyle ki, hapishanede mahkûm olan Cermanlı Kambur Hasan, 12 Haziran 1903 tarihinden itibaren yakmak suçundan dolayı 15 sene müddetle kürek cezasına çarptırılmıştır. Fakat Kambur Hasan, sağlık sorunlarından dolayı Maden Mutasarrıflığına affedilmesi talebinde bulunmuştur. Bunun üzerine hapishane tabipleri tarafından yapılan muayene neticesinde 5 Şubat 1910 tarihinde bir rapor hazırlanmıştır. Bu raporda 58 yaşında olan Hasan'ın affedilme talebinin değerlendirilmesi gerektiği sağlık sorunlarından dolayı cezasının geri kalanını infaz edemeyecek durumda olduğu raporla kayıt altına alınmıştır. Adliye Nezareti, incelenen bu kayıtlardan sonra muayenenin tekrar detaylı şekilde yapılması için hekimlerden oluşan bir heyetin teşkil edilmesine karar vermiştir. Heyet, 2 Kasım 1910 tarihinde çalışmalarını bitirerek bir rapor hazırlamıştır. Raporda daha önceki raporda da belirtildiği gibi Hasan'ın hastalığının tedavisinin mümkün olmadığı belirtilmiştir. Bu doğrultuda yapılan çalışmalar neticesinde tahliyesine 7 sene 11 ay kala affedilmesine karar verilmiştir. Bu doğrultuda alınan

karar Adliye Nezareti tarafından Maden Mutasarrıflığına iletilerek serbest bırakılması sağlanmıştır (BOA. İ. AZN. 99/29).

Hapishanede bulunan hükümlü ve tutukluların affına dair tespit edilen son gelişme 1919 yılında meydana gelmiştir. 1919 yılında padişahın tahta geçişinin yıl dönümü olması hasebiyle Alanya, Denizli, Diyarbakır, Mardin, Trabzon, Mamuretülaziz ve Ergani Madeni Umumî Hapishanesi'nde cezası infaz edilmekte olup verilen cezanın üçte birini yatmış olan 32 hükümlü ve tutuklunun affedilmesi kararlaştırılmıştır. Bu af kanununun çıkarılmasında ise hapishanelerde oluşan yoğunluğun azaltılması düşüncesi etkili olmuştur (BOA. MV. 253/43). İncelenen örneklerde de görüldüğü gibi af taleplerinin çoğunun sağlık problemlerinden dolayı meydana geldiği görülmektedir. Bu sebeple hapishanede bulunan hükümlü ile tutukluların sağlık durumlarına değinmekte fayda vardır.

Hükümlü ve Tutukluların Sağlık Durumları

Osmanlı hapishanelerinin eski yapılara sahip olması ve hapishanelerde oluşan yoğunluğa bağlı olarak hijyene gerekli önemin gösterilememesinden dolayı hapishaneler bulaşıcı hastalıkların yaygın olarak görüldüğü mekânlar olmuştur. Bu mekânlardan birinin de Ergani Madeni Umumî Hapishanesi olması kaçınılmazdı. Çünkü çalışmamızda daha önce de belirttiğimiz gibi hem hapishanenin eski yapıya sahip olduğu hem de yoğun mahkûm nüfusuna maruz kaldığı görülmüştür. Bu doğrultuda Ergani Madeni Umumî Hapishanesi'nde yatmakta olan hükümlü ve tutuklularla ilgili sağlık problemlerine dair en erken kayıtların 1880 yılında tutulduğu saptanmıştır. Buna göre 1880 yılında tifo hastalığından dolayı hapishaneye mülkiye tabibi gönderilmiştir. Mahkûmlar arasında görülen bu hastalığın ölümlere dahi neden olduğu tespit edilmiştir. Hekimlerin bölgede araştırma yapmasından sonra mahkûmlar arasında yaygın olan tifo hastalığının halk arasında da yayılmaya başladığına dikkat çekilerek gerekli önlemlerin alınması hususunda rapor hazırlanmıştır. Bu tarihlerde ayrıca Diyarbakır Merkez Hapishanesi'nde de bu hastalığın yaygınlık kazandığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda Ergani Madeni Umumî Hapishanesi'nde bu hastalığa yakalanan kişiler ayrı yerlerde tutulması ve hastalıkla mücadele çerçevesinde kullanılmak üzere 10.000 gurusun gerektiği belirtilmiştir. Dahiliye Nezareti bu doğrultuda gerekli önlemlerin alınması için istenen miktarı Maliye sandığından temin ederek Ergani Madeni Umumî Hapishanesi ile Diyarbakır Merkez Hapishanesi'ne göndermiştir (BOA. İ. ŞD. 55/3120). Ayrıca Ergani Madeni Umumî Hapishanesi'ne gönderilmiş olan bu tutardan bir kısmı hapishanede bulunan 20 mahkûmun ihtiyacını karşılamak için harcanmıştır (BOA. ŞD. 1457/53).

1880 yılında gönderilen 10.000 gurusluk bütçenin sağlık sorunlarını çözmeye yeterli olmamış olmalı ki, 10 Kasım 1896 tarihinde bir girişim daha gerçekleşmiştir. Bu girişim doğrultusunda hapishanede kalan hükümlü ve tutukluların sağlık sorunları ile ilgilenilmesi için 5.874 gurus masrafla bir hastanenin inşası için çalışmalara başlanması için izin istenmiştir (BOA. ŞD. 1473/10). Bu doğrultuda gerekli çalışmaların yapılması için Diyarbakır Valiliği merkezden izin istemiştir. Ancak cevabın gecikmesinden dolayı tekrar bir telgraf çekilmiştir (BOA. DH. TMIK. S. 6/96). Bu doğrultuda Diyarbakır Valiliği tarafından merkeze çekilen telgrafta 5.874 gurus karşılığında bir hapishanenin inşa edilmesine yönelik talep merkezi idare tarafından 26 Ocak 1896 tarihinde cevaplanarak çalışma ruhsatı verilmiştir. Ruhsatın alınmasıyla birlikte hastanenin oluşturulması doğrultusunda çalışmalara başlanmıştır (BOA. ŞD. 2676/4). Hastanenin inşası için gerekli olan miktarın Diyarbakır Valiliği tarafından temmuz ayında temin edildiği belirtilmiştir (BOA. DH. TMIK. S. 3/25). Belirlenen tutar 1896 senesinin tahsilatından karşılanmıştır. Lakin hastanenin inşa sürecine dair bilgiye ulaşılamamış olsa da bu kadar düşük bütçe ile müstakil bir hastanenin inşa edilmeyeceği,

hapishanenin içerisinde bulunan bir odanın hastaneye çevrileceği söylenebilir (BOA. BEO. 1100782472).

Hapishanenin sağlık durumuyla ilgili bir diğer gelişme 1902 yılında meydana gelmiştir. Bu dönemde meydana gelen gelişmeyi diğerlerinden ayırt eden en önemli özellik ise hapishanenin genel sağlık durumu ile ilgili tespitlerde bulunulmuş ve bu sorunlar için sunulan çözüm önerilerinin belirtilmiş olmasıdır. Gerek erkeklere mahsus olan hapishane gerekse kadınlar için tutulmuş olan evin ciddi manada tahrip olmasından dolayı tutuklu ve hükümlü olarak yatmakta olan suçluların sağlık sorunları yaşadığına dair bilgiler Diyarbakır Valiliği tarafından merkezi yönetime iletilmiştir. Ayrıca kapasitesinden fazla mahkûma sahip olan hapishanede bazı mahkûmların zabıtaya ait olan koşullarda tutuldukları da belirtilmiştir. 15 Temmuz 1902 tarihinde hapishanede yatan hükümlü ve tutukluların sağlık durumları açısından koşullarla ilgili kapsamlı bir muayene gerçekleştirilmiştir. Buna göre birinci koşutta yapılan incelemeler neticesinde duvarların ciddi tahribata uğrayarak rutubetten dolayı hastalık yaymakta olduğu belirtilerek bu yaz ayında tamir edilmemesi durumunda barınan mahkûmların ölümüne yol açabileceği belirtilmiştir. İkinci koşutta yapılan incelemeler neticesinde ise sıvaların tamamıyla dökülmesinden dolayı pire ile tahta kurusundan korunması için bir an önce tamir edilmeleri gerektiği belirtilmiştir. Üçüncü koşutta ise 15 kişilik yerin olmasına rağmen 40'a yakın kişinin barındığından ortamın hiç sağlıklı olmadığı belirtilmiştir. Bu koşullar dışında 3 adet büyük ve iki adet üç beş kişilik kapasiteye sahip olan 2 adet koşut daha bulunmaktadır. Bu koşullarda kalabilecek kişi sayısı 160 olmasına rağmen hapishanede çok sayıda hükümlü ve tutuklunun bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca hastanenin de yetersiz olmasından dolayı hasta olan kişilerin hükümlü ve tutuklular arasında barındığı belirtilmiştir. Yine geceleri kapıların da kapatılmasıyla birlikte tuvaleti gelen mahkûmların dışarı çıkması yasak olduğundan dolayı çok nadir de olsa ihtiyaçlarını içeride gidermeleri, ortamın sağlığının bozulmasına neden olunmuştur. Bu gibi olumsuzlukların giderilmesi için merkezi yönetimden gerekli çalışmaların yapılması, mahkûmların bir kısmı Diyarbakır ile Mamuretülaziz hapishanelerine sevk edilmesi ve Ergani Madeni Umumî Hapishanesi civarında bulunan iki evin kiralanarak mahkûmların oraya yerleştirilmesi bu arada da hapishanede gerekli tadilatın yapılması önerilmiştir. Ancak bu önerilerin yerine getirilip getirilmediğine dair bilgi mevcut değildir. Nitekim arşivde yapılan taramalar neticesinde konuyla alakalı bilgilere ulaşılamamıştır (BOA. DH. MKT. 564/55).

Yine cevabına ulaşılamayan bir diğer talep de 2 Kasım 1908 tarihinde gerçekleşmiştir. Şöyle ki, Diyarbakır vilayeti tarafından merkezi idareye çekilen telgrafta Ergani Madeni Umumî Hapishanesi ile Siverek¹¹ Hapishanesi için gönderilen ilaç parasının yetersizliğiyle ilgili bir sorunun meydana geldiği tespit edilmiştir. Her sene düzenli olarak her iki hapishanenin ilaç tedariki için yıllık 7.137 guruş gönderildiği ancak 1908 yılında sadece 3.537 guruşun gönderilmiş olduğu ve bu bütçeden şimdiye kadar 2.000 guruşun harcandığı ifade edilmiştir. Kalan miktarın sene sonuna kadar ilaç ihtiyacını gideremeyeceği belirtilerek geriye kalan 4.300 guruşun gönderilmesi talep edilmiştir. Lakin bir önceki talepte de görüldüğü gibi bu isteğe verilen cevaba dair bilgiye ulaşılamamıştır (BOA. DH. MKT. 2686/61).

1908 yılında da meydana gelen örnekte görüldüğü gibi ilaç yetersizliğinin yanı sıra salgın hastalıklarla da mücadele edilmiştir. Bu çerçevede 1917 yılında meydana gelen gelişme örnek olarak incelenebilir. 1917 yılının Şubat ayından Mart'ın sonuna kadar hapishanenin istatistiki verilerine bakıldığında, yıl içerisinde suç işleyip hapishaneye atılan kişi sayısı 255, yıl içerisinde tutukluluk süresi dolup serbest bırakılanların sayısı 258 ve sene sonunda hapishanede tutukluluk durumları devam eden kişi sayısı ise 388'dir. Bunların sağlık durumlarına bakıldığında ise genel olarak bu dönemlerde salgın hastalıkların yaygın olduğu

¹¹ İdari açıdan 1518 ile 1908 yılları arasında Diyarbakır'a bağlı olarak yönetilmiştir. Bkz. Dağ, 2022, s. 66.

saptanmıştır. Bu doğrultuda salgın hastalıklarla mücadele çerçevesinde birtakım çalışmalar yapılmıştır. Bu çerçevede çiçek aşısı olmuş mahkûm yok iken, kolera aşısını 82, dizanteri aşısını 68, difteri aşısını 4 kişi yaptırmıştır. Kalp rahatsızlığından dolayı ölen 1 kişi ve malaryadan¹² dolayı ölen 7 kişi olmuş, toplamda ise yıl içerisinde salgın hastalıklardan dolayı 11 kişi vefat etmiştir (BOA. DH. MB. HPS. M. 28/61).

Sonuç

İmparatorluk genelinde olduğu gibi Ergani Madeni Umumî Hapishanesi'nde bulunan hükümlü ve tutukluların işlemiş oldukları suçlar, tutuklanma nedenleri, tutukluluk müddetleri ile ilgili bilgiler ve hükümlüler ile hapishanenin genel durumuna dair bilgiler kayıt altına alınmıştır. Bu kayıtlar periyodik aralıklarla Zaptiye Nezareti'ne ve Dâhiliye Nezareti'ne iletilmiştir. Adli bir sorunun olması durumunda ise Adliye Nezareti ile bilgi alışverişinde bulunulmuştur. Merkezî yönetim ile aktif olarak yürütülen yazışmalar, hapishanenin durumunun merkez tarafından bilinmesini sağlamış ve fizikî yapının ıslahında veya başka bir ihtiyacın karşılanmasında harekete geçilmiştir.

Hapishanede hükümlü veya tutuklu bulunan şahıslar genel olarak adam öldürme, gasp, yol kesme, hırsızlık, borç almak, adam yaralama vb. gibi suçlar işlemişlerdir. Buradan hareketle Osmanlı hukukunda cinayet, cünha ve kabahat olarak tasnif edilen suç türlerinin tamamında hapishanede hükümlü ve tutuklunun bulunduğu tespit edildiği söylenebilir. Cinayet, cünha ve kabahat suçlarından tutuklu bulunan hükümlü ve tutukluların hapishanede asayiş problemlerine neden oldukları tespit edilmiştir. Bu sorunların genellikle mahkumların firar etme girişimi şeklinde gerçekleştiği saptanmıştır. Lakin münferit vakalar dışında ciddi bir asayiş sorununa rastlanmamıştır. Hapishane kürek cezasına çarptırılmış olan hükümlü ve tutukluların ana merkezi olarak görülmesinden dolayı kamu yararına çalıştırılan mahkumların olduğuna dair de örnekler tespit edilmiştir. Bu bağlamda 1871 yılında Diyarbakır merkezinde yer alan İslahhane ve Yağhanede görev yapmak üzere hapishane idaresinden birkaç mahkûmun istendiğine dair kayıtlar tespit edilmiştir.

Hapishanede hükümlü ve tutukluların yaşamış olduğu temel problem hapishanenin yetersiz olmasıdır. Hapishane idaresi bu doğrultuda gerekli adımları atmış olsa da mahkûm sayısındaki yoğunluğu düşürmekte başarı elde edememiştir. Kayıtlar incelendiğinde mahkumların fazla olmasından dolayı koridorlarda dahi yatırıldıklarına dair bilgiler elde edilmiştir. İdare, bu durumun çözümünün yeni hapishane inşası olduğunu defalarca dile getirmiş olsa da bütçe yetersizliğinden dolayı merkezi yönetim bu talepleri geri çevirmiştir. Yerel hapishane idaresi (Diyarbakır) ise çözüm yolu olarak mevcut yapıya ek ilaveler yaparak, mahkumiyetlerine az süre kalan ve sağlık problemleri bulunanların affedilerek serbest bırakılması gibi yollara başvurmuş ve çevre bölgelerden hapishaneye mahkûm nakledilmesine devam edilmiştir. Hapishanede bulunan mahkumların sıkıntı yaşamış olduğu diğer konular giyim ve tayinat akçesi olmuştur. Bu doğrultuda hapishane idaresinden merkezi yönetime çekilen telgrafta bu sorunun çözümü hususunda ek bütçe talebinde bulunulmuş, merkezi idare ise yeterli ek bütçeyi sağlayarak sorun giderilmeye çalışmıştır.

Hapishanede bulunan hükümlü ve tutukluların genel olarak erkeklerden oluştuğu tespit edilmekle birlikte az da olsa kadın hükümlü ve tutukluların da mevcut olduğu saptanmıştır. Bu durum, hapishaneye bağlı Nisa Hapishanesi'nin de bulunduğunu göstermektedir. Bu bilgi, kadınlar için hapishane olarak kullanılan hanenin kiralarına dair yazışmalardan tespit edilmiştir.

¹² İtalyanca kökenli olan male (fena/kötü) ve aria (hava) kelimelerinin birleştirilmesiyle oluşturulan Malarya hastalığının Anadolu'da yaygın olarak kullanılan ismi Sıtma olmuştur. Kötü havanın solunmasıyla yayılmaktadır. Nitekim hapishanelerdeki yoğun nüfus arasında solunum yoluyla hızlı şekilde yayılmaktadır. Bkz. Dağ, Berna, 2021, s. 13-14.

Kaynakça

I. BOA (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başbakanlığı Osmanlı Arşivi)

- Adliye ve Mezahib Belgeleri (İ. AZN.): 100/15, 102/12, 31/2, 99/29.
 Bâb-ı Âlî Evrak Odası Belgeleri (BEO.): 572/42888, 1205/90313, 3879/290891, 3893/291959, 990/74196, 990/74188, 3500/262427, 3224/241784, 1100782472.
 Dahiliye-Emniyet Şubesi (DH. EUM. EMN.): 78/10, 117/7.
 Dahiliye-Mebânî-i Emîriye ve Hapishâneler Müdüriyeti Belgeleri (DH. MB. HPS.): 43/34, 105/22, 152/36, 158/39.
 Dahiliye-Mebânî-i Emîriye ve Hapishâneler Müdüriyeti Müteferrik Belgeleri (DH. MB. HPS. M.): 31/82, 33/53, 28/61, 28/61.
 Dahiliye-Mektubi Kalemi (DH. MKT.): 1343/79, 1352/51, 357/10, 326/25, 2625/5, 2629/72, 2891/9, 2252/71, 2343/144, 2394/46, 691/49, 690/20, 564/55, 2322/88, 564/55, 1161/23, 2716/56, 1155/67, 2686/61, 564/55.
 Dahiliye-Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Belgeleri (DH. MUİ.): 118/41.
 Dahiliye-Şifre Kalemi (DH. ŞFR.): 370/14, 583/26, 227/128, 120/3, 267/38.
 Dahiliye-İslahat Belgeleri (DH. TMİK. S.): 6/96, 3/25.
 Dahiliye-Muamelat (DH. TMİK. M.): 128/81, 157/62.
 İrade-Dâhiliye Belgeleri (İ. DH.): 1320/3.
 İrade-Hususi (İ. HUS.): 55/10, 55/52.
 İrade-Meclis-i Vala (İ. MVL.): 184/5535.
 İrade-Şura-yı Devlet (İ. ŞD.): 52/2913, 55/3120.
 Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.): 253/43.
 Sadaret-Mevlis-i Vala Evrakı (A.) MKT. MVL.): 125/40.
 Şura-yı Devlet Belgeleri (ŞD.): 1457/18, 1469/17, 1453/33, 1457/53, 1473/10, 2676/4.
 Zabtiye (ZB.): 418/59, 418/25.

II. Araştırma-İnceleme Eserler

- Arslan, R. (2019), “20. yüzyılın başlarında Devrek hapishanesi”, *Turkish Studies Historical Analysis*, 14/4, ss. 735-748.
 Arslan, R. (2020), “20. yüzyılın başlarında Osmanlı hapishaneleri: Bartın hapishanesi örneği”, *Belgi Dergisi*, 19, ss. 2116-2140.
 Akyüz Orat, J. (2011), “Hapishane ıslahatı bağlamında çerkes hapishanesinin modernleşme çalışmaları”, *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 17/66, ss. 81-94.
 Artuk, M. E. Alşahin, M. E. (2016), “Hapis cezalarının ve cezaevlerinin tarihi gelişimi”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 21/2, ss. 145-185.
 Akın, H. (2011), “Osmanlı devleti’nde hapishane ıslahatına dair 1893 tarihli bir nizamname önerisi”, *History Studies International Journal Of History*, 3/3, ss. 23-36.
 Atar, Z. (2011), “20. yüzyıl başlarında Turgutlu hapishanesinin genel durumu”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9/1, ss. 87-101.
 Apa Kurtişoğlu, G. (2021), “Kırklareli hapishanesi”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 11/22, ss. 201-229.
 Bardakoğlu, A. (1997) “Hapis”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 16, ss. 54-64.
 Çakmaklı Kuru, A. (2004), Sinop hapishanesi, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
 Çelik, Y. (2008), “Hapishane tarihimizden bir kesit: Üsküdar Paşakapısı tevkifhanesi ve mütareke dönemi’nde işgali”, *Belleten Dergisi*, 72/264, ss. 603-628.
 Daşcıoğlu, K. (2008), “Osmanlı arşivlerine göre Sinop hapishanesi’nin durumu”, *Erdem Dergisi*, 51, ss. 53-76.

- Dağ, M. (2022). “Tütün sektöründe yabancı sermaye yatırımı: Adana tütün işletmesi (1884-1925)”, *Çukurova Tarihi Araştırmaları I*, ss. 115-141. Edi. Şenay Atam, Ahmet Caner Çatal, 1. Baskı, İstanbul: Kriter Yayınları.
- Dağ, M. (2021). “Hemavend aşireti’nin tütün kaçakçılığı iddiaları ve Adana Reji İdaresi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31/3, ss. 1333-1344.
- Dağ, M. (2022), “Osmanlı taşrasında bir ceza infaz kurumu: Mut hapishanesi örneği (1890-1920)”, *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, ss. 167-201.
- Dağ, M. (2022), “Osmanlı taşrasında yabancı sermaye yatırımı: Siverek Düyun-u Umumiye Müdürlüğü ile Reji Memurluğu (1881-1925)”, *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, 8/2, ss. 59-78.
- Dağ, M. (2021), Urfa’da sağlık (1900-1950) hastaneler, eczaneler, hekimler ve hastalıklar, 1. Baskı, İstanbul: Hiper Yayınları.
- Dağ, M. (2021), “XX. yüzyıl başlarında Reji İdaresi’nde kayıt dışı ekonomi davası: Menbiç reji memurluğu örneği (1910-1911)”, *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8/2, ss. 207-228.
- Dağ, M., Torkak, B., “Cumhuriyet Dönemi’nde Urfa Sıtma Hastalığı ve Mücadele Yöntemleri (1923-1950)”, *Şehir ve İrfan Araştırmaları Dergisi*, 6, ss. 10-34.
- Demirbaş, T. (2010), “Hurriyeti bağlayıcı cezaların ve cezaevlerinin evrimi”, Hapishane kitabı içinden (Editör: Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun), Kitapevi, İstanbul, ss. 3-41.
- Demirbaş, T. (2000), “Cezaevleri gerçeği”, Prof. Dr. Seyfullah Edis’e Armağan Kitabı, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, İzmir, ss. 235-247.
- Demirbaş, T. (2000), “Cezaevlerinde yeniden sosyalleştirme (tretman) sorunları”, Prof. Dr. Seyfullah Edis’e Armağan Kitabı, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, İzmir, ss. 391-408.
- Develioğlu, F. (1993), Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lügat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Demiryürek, H. (2016), “Hüdavendigâr vilayetinde hapishaneler ve mahpuslar (1914-1917)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9/42, ss. 552-562.
- Demirkol, K. (2012), *II. meşrutiyet döneminde Edirne vilayeti hapishanesi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Eren, M. (2013), “Osmanlı’dan günümüze Türkiye hapishanelerinin üç dönemi”, *Toplum ve Kuram Dergisi*, 8, ss. 93-110.
- Gönüllü, A. R. (2011), “Osmanlı devleti’nin son döneminde Isparta hapishanesi (1867-1920)”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 29, ss. 349-392.
- Gökçen, A. (1994), “296 (1879) tarihli usul-i muhakemat-ı cezaiye kanun-ı muvakkati”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4/1-2, ss. 203-288.
- Güneş, M. (2017), “Osmanlı devleti’nin son dönemlerinde Kırşehir hapishanesi (1873-1919)”, *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4/14, ss. 64-84.
- Güneş Yağcı, Z. Nalbant, E. (2016), “İstanbul tersane zindanı”, *IV. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu*, M. E. Feridun, Akyıldız, A. Safa Gürkan, E. (Ed.) İstanbul, ss. 83-113.
- Haniççe M. Şeyhoğlu, E. (2020), “Osmanlı devleti’nde bir ceza infaz kurumu olarak hapishaneler ve kadınlar”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4/2, ss. 405-436.
- Karaca, A. (2010), “XIX. yüzyılda Osmanlı devleti’nde fahişe hatunlara uygulanan cezalar: hapis ve sürgün”, *Hapishane Kitabı*, Ed. Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, İstanbul: Kitapevi Yayınları, ss. 152-162.
- Kocaoğlu, B. Duran, A. (2020), “Osmanlı devleti’nde ceza yaşı ve buluş meselesi (1847-1917)”, *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 24, ss. 23-36.
- Kürkman, G., (2003), *Anadolu ağırlık ve ölçüleri*, İstanbul: Akmed.

- Özçelik, A. Çolaker, V. (2022), “19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında Selanik hapishanesi”, *International Journal Of Social Sciences*, 6/1, ss. 203-238.
- Özçelik, M. (2011), “Mütareke dönemi’nde Osmanlı hapishanelerinin durumu”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7/14, ss. 16-39.
- Öntuğ, M. M. Yılmaz, B. (2021), “XIX. yüzyılın sonları-XX. yüzyıl başlarında Rize hapishanesi’nin genel durumu”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, XVIII/69, ss. 57-69.
- Öztürk, S. (2014), *XIX. yüzyıl Osmanlı ceza sisteminde dönüşüm: zindandan hapishaneye geçiş*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Poyraz, Ö. (2016), “20. yüzyılda Osmanlı’da kadın mahkûmlar”, *Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın Sempozyumu I*, Edi. Osman Köse, Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları, ss. 619-627.
- Sami, Ş. (2015), *Kâmus-ı Türkî*, İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Schull, K. (2005), “Tutuklu sayımı: jön Türklerin sistematik bir şekilde hapishane istatistikleri toplama çalışmaları ve bunların 1911-1918 hapishane reformu üzerine etkileri”, *Osmanlı’da Asayiş, Suç, ve Ceza 18.-20. Yüzyıllar*, Ed. Noemi Levy, Alexandre Toumarkine, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ss. 212-238.
- Şen, Ö. (2007), *Osmanlı’da mahkûm olmak: Avrupalılaştırma sürecinde hapishaneler*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Şimşek, E. (2017), “XX. yüzyıl başlarında Trabzon hapishanesi (1900-1914)”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 23, ss. 143-162.
- Tan, H. (2020), “Osmanlı Devleti’nde hapishanelerin ıslah çalışmalarına dair bir inceleme: Çarşamba hapishanesi”, *History Studies*, 12/3, ss. 1057-1084.
- Tanış, C. (2018), “Osmanlı Devleti’nde hapishane ıslahatı: Muş hapishanesi örneği (1908-1914)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11/57, ss. 141-146.
- Tekin, S. Özkes, S. (2008), “Cumhuriyet Öncesi Türkiye’de Hapishane Sorunu”, *ÇTTAD*, VII/16-17, ss. 187-201.
- Tekin, S. (2006), “XX. yüzyılın başlarında Aydın vilayeti ve mülhakatındaki hapishanelerin genel durumu”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2/4, ss. 65-77.
- Temel, M. (2009), “XX. yüzyılın başlarında Menteşe sancağı hapishaneleri”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 26, ss. 109-135.
- Turinay, F. Y. (2021), “1879 tarihli ceza muhakemesi kanunu (usul-i muhakemat-ı cezaiye kanun-u muvakattı) üzerine bir inceleme”, *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11/1, ss. 170-228.
- Türkkan, H. (2020), “XX. yüzyıl başlarında Osmanlı hapishaneleri (Ereğli hapishanesi örneği)”, *Turkish Studies*, 15/1, ss. 262-272.
- Türkkan, H. (2020), “XX. yüzyıl başlarında Gerede hapishanesi”, *Belgi Dergisi*, 20, ss. 2823-2840.
- Uyanık, M. Z. (2017), “Batı ve Doğu kültüründe hapishane”, *Mizanü’l-Hak İslami İlimler Dergisi*, 4, ss. 87-134.
- Yıldız, Ö. (2015), “Osmanlı hapishaneleri üzerine bir değerlendirme: Karesi hapishanesi örneği”, *Akademik Bakış Dergisi*, 9/17, ss. 91-113.
- Yılmaz, İ. (2019), “Osmanlı Devleti son döneminde Adana hapishanesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21/4, ss. 1411-1431.
- Yılmaz, İ. (2020), “Osmanlı son döneminde adam öldürme suçu ve soruşturma usulleri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22/2, ss. 739-762.

EKLER

EK-1

